

Rasizam u sportu

Lisec, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Kinesiology / Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:117:572865>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Kinesiology, University of Zagreb - KIFoREP](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET
(studij za stjecanje visoke stručne spreme
i stručnog naziva: magistar kineziologije)

Kristina Lisec

**RASIZAM U SPORTU:
SOCIOLOŠKI ASPEKTI RASIZMA U
SUVREMENOM SPORTU**

(diplomski rad)

Mentor:
prof. dr. sc. Benjamin Perasović

Zagreb, rujan 2015.

SOCIOLOŠKI ASPEKTI RASIZMA U SUVREMENOM SPORTU

Sažetak

Rasizam u sportu vrlo je česta medijska tema koja je i danas snažno prisutna u sportu i društvu općenito. Glavni problem ovog rada postavlja pitanje što je uopće rasizam, kako se definira i koje druge vrste diskriminacija i predrasuda prevladavaju u sportu, kada i kako nastaje, te koji su ključni sociološki aspekti rasizma u suvremenom sportu. Cilj ovog diplomskog rada je opisati rasizam i antirasističke pokrete preko nogometne Europe i Hrvatske, kako bi bolje razumijeli ovaj fenomen koji se odnosi na naše društvo.

Ključne riječi: rasizam, suvremeni sport, UEFA/FARE

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF RACISM IN CONTEMPORARY SPORT

Summary

Racism in sport is a frequent media topic, which is still strongly present in sport and society in general. The main problem of this work raises the question of what is racism at all, how we define it and what other aspects of discrimination and prejudice predominate in sport, when and how it started, and what are the key-sociological aspects of racism in the modern sport.

The aim of this graduate thesis was to describe racism and anti-racist movements across Europe and the Croatian football, in order to better understand this phenomenon, which refers to our society.

Key words: racism, contemporary sport, UEFA/FARE

SADRŽAJ

	str.
1. UVOD.....	4
2. SOCIOLOŠKI POJMOVI.....	5
3. PSIHOLOŠKE I SOCIOLOŠKE INTERPRETACIJE RASIZMA	8
3.1. Psihološke interpretacije.....	8
3.2. Sociološke interpretacije	9
4. POVIJESNI ASPEKTI RASIZMA NA OLIMPIJSKIM IGRAMA.....	12
4.1. Olimpijske igre, Berlin 1936.....	12
4.2. Olimpijske igre, Meksiko 1968.....	14
5. RASIZAM U NOGOMETU.....	18
5.1. Rasizam u Europi.....	19
5.2. Rasizam u Hrvatskoj.....	21
6. KONTEKST NAVIJAČKOG PONAŠANJA.....	26
7. ANTIRASISTIČKI POKRETI U NOGOMETU.....	28
7.1. „FARE“ MREŽA.....	30
7.2. Zaustavljanje rasizma u klupskom nogometu.....	31
8. ZAKLJUČAK.....	33
9. LITERATURA.....	35

1. UVOD

Promatramo li rasizam današnjice, shvatit ćemo kako je i dalje prisutan te duboko društveno ukorijenjen kako u životu tako i u sportu. Napad na etničke manjine, nacionalistički ispadi te iznošenje rasističkih parola samo su neki od primjera rasizma.

Suvremeni rasizam proizlazi iz mnogih mjesta. Mediji su jedan od tih izvora koji danas postaju bitna stavka o tome kako rasizam pronalazi svoj put i kako rasizam sam sebe čuva aktivnim. Internet je danas postao snažno sredstvo raznih rasističkih organizacija i skupina za širenje rasističkih, antisemitskih i ksenofobnih ideja, a širenje mržnje na taj način često završava nekažnjivo. Mediji utječu na sport, najčešće putem televizije što je rezultiralo komercijalizacijom sporta općenito.

U ovome radu definirat ćemo sociološke pojmove kako bismo bolje razumjeli pojmove rase, etniciteta, manjinskih skupina, rasne ideologije, rasizma i institucijskog rasizma te ćemo objasniti pojmove predrasuda, diskriminacije i stereotipnog načina razmišljanja. Zašto su etničke raznolikosti toliko bitne ljudima i zašto dolazi do sukoba? Odgovore ćemo pronaći u psihološkim i sociološkim interpretacijama ove postavljene problematike. Gledajući retrospektivno navest ćemo primjere koji su obilježili rasizam u sportu vezan još uz Olimpijske igre (Berlin, 1936., Meksiko, 1968.)

Samim time što je nogomet najgledaniji i najpopularniji sport na svijetu, predstavlja dobru podlogu i daje mnogobrojne primjere najčešće povezane s pojmom rasizma u Europi. Hrvatski nogometni savez najčešće plaća velike kazne zbog navijačkih nereda na nogometnim utakmicama, a kao najsvježiji primjer možemo navesti iscertavanje kukastog križa na splitskome Poljudu ove godine.

U kontekstu navijačkog ponašanja, otkrit ćemo uzroke takvoga ponašanja i sagledati problem u širem društvenom kontekstu i time pokušati doprijeti ispod površine problema.

Antirasistički pokreti u nogometu (UEFA i FARE) u borbi su protiv rasizma i ksenofobije, te koriste društveni položaj nogometa kao sporta kako bi se prevladala diskriminacija manjina.

2. SOCIOLOŠKI POJMOVI

Giddens (2007) govori kako se **rasa** može shvatiti kao skupina društvenih odnosa, pripisujući im, na temelju biološki utemeljenih osobina, različite atribute i sposobnosti.

Rasne razlike se stoga trebaju shvatiti kao fizičke varijacije koje su pripadnici neke zajednice ili društva izdvojili kao socijalno značenje. Razlike u boji kože primjerice smatraju se značajnima, dok se razlike u boji kose takvima ne smatraju.

Etnicitet je po svojem značaju potpuno socijalna koncepcija. Odnosi se na kulturne običaje i izgled posebne zajednice ljudi, po kojima se oni razlikuju od drugih. Pripadnici etničkih skupina sebe shvaćaju kao kulturno različite od drugih skupina u društvu, a za uzvrat ih te druge skupine također smatraju takvima. U praksi se etnicitet najčešće povezuje s manjinskim skupinama unutar populacije.

Manjinske skupine (često *etničke manjine*), u sociologiji pripadnici manjine, u lošijem su položaju nego većinsko stanovništvo i imaju razvijen osjećaj grupne solidarnosti ili pripadnosti. Iskustvo da je netko predmet predrasuda i diskriminacije obično pojačava zajedničku lojalnost i interese.

Tako sociolozi često rabe pojam **manjine** kao nedoslovan način govorenja o podređenom položaju neke skupine unutar društva. Pojam „manjina“ skreće pozornost na opću prisutnost diskriminacije ističući zajedničko iskustvo različitih podčinjenih skupina u društvu. Na primjer, antisemitizam, homofobija i rasizam imaju mnoge zajedničke osobine i otkrivaju kako tlačenje različitih skupina može imati sličan oblik.

Coakley (2009) ističe pojam **rasne ideologije** gdje smatra da su fizička i kulturna raznolikost životne činjenice, gdje su ljudi kroz povijest kategorizirali jedan drugoga, često koristeći fizički izgled i kulturno obilježje. Odnosi se na skup ideja i vjerovanja koje su ljudi koristili kako bi dali značenje boji kože i kako bi procijenili ljude u terminima rasne klasifikacije.

Prema istraživanjima iz 1950. godine, dokazalo se da koncept rase nije biološki važeći.

Projekt humanog genoma podržao je teoriju da vanjske osobine poput boje kože, tekstura kose i oblik očiju nisu genetski povezani s obrascima međunarodnih razlika između ljudi. Sada znamo da postoji više bioloških raznolikosti u tzv. rasnoj populaciji nego što postoji između bilo koje dvije rasne populacije, bez obzira na to koliko različiti mogu biti na površini.

Istaknuti antropolog Audrey Smedley (2003; cit. prema Coakley, 2009) objašnjava da je

ideja rase imala snažan utjecaj na povijest i društvo, ali da ima jako male stvarne biološke razlike između ljudskih bića.

To je zato što koncept rase identificira kategorije i klasifikacije koje ljudi koriste kako bi objasnili postojanje socijalnih razlika i nejednakosti u društvenome svijetu. U tom smislu, rasa je biološki mit koji je utemeljen na društveno stvorenim idejama o varijacijama na ljudski potencijal i sposobnosti za koje se pretpostavlja da su biološke. Rasna ideologija je toliko duboko ukorijenjena u kulturi Sjedinjenih Američkih Država da mnogi ljudi vide rasu kao nepromjenjivu činjenicu prirode, koja se ne može zanemariti kada je u pitanju razumijevanje ljudskih bića, oblikovanje društvenih odnosa i organiziranje društvenog svijeta. Da bi biološki pojam rase stavili na stranu, potreban nam je značajan pomak u razmišljanju kod mnogih ljudi. Iako koncept rase nije biološki važeći, njegov društveni značaj duboko je utjecao na milijune ljudskih života tijekom tri stoljeća. Ljudi su razvili ideje i vjerovanja oko boje kože i tako je rasna ideologija postala duboko ukorijenjena u mnogim kulturama. Ovakve ideologije se s vremenom mijenjaju, ali nastavljaju vršiti snažan utjecaj na živote ljudi (Coakley, 2009).

Giddens (2007) govori kako je pojam rase temeljni pojam za postojanje **rasizma**-predrasude utemeljene na socijalno značajnim fizičkim razlikama. Rasist misli da su određeni pojedinci superiorni (bolji) ili inferiorni (gori) od drugih zbog rasnih razlika. O rasizmu se obično misli kao o ponašanju ili stajalištu koje podupiru pojedinci ili skupine. Pojedinaac može iskazivati rasistička mišljenja ili se pridružiti nekoj skupini, npr. organizaciji bijelih suprematista koja ima rasistički program. No mnogi tvrde da je rasizam više od ideje koju podupire malo bigotnih pojedinaca. Prema njima rasizam je duboko usađen u strukturu i djelovanje društva.

Ideja **institucijskog rasizma** smatra da rasizam prožima sve društvene strukture na sustavan način. Prema tom shvaćanju, institucije poput policije, zdravstvenog i obrazovnog sustava provode politiku koja daje prednost određenim skupinama, a druge diskriminira.

Spomenula bih primjer koji Giddens (2007) navodi u svojoj knjizi, a odnosi se na institucijski rasizam u slučaju Stephena Lawrencea 1993. godine. Naime, te godine ubijen je crni dječak Stephen Lawrence u rasno motiviranom napadu petorice bijelih mladića. Neisprovocirani mladići napali su Lawrencea, dva puta uboli ga nožem i ostavili na cesti da umre. Nitko nije bio osuđen zbog tog ubojstva. Smatralo se da je pravda zakazala i da je to

dokaz rasizma u policiji i sudstvu. Policija nije učinila puno, a nije imala ni poštovanja prema Lawrenceovim roditeljima, uskraćujući im informacije o istrazi. Bili su slabo organizirani i postupak se provodio bez žurbe. Tijekom istrage i kasnijih ispitivanja policija je prikrivala bitne informacije štiteći se međusobno i odbijajući preuzeti odgovornost za svoje pogreške. Zahvaljujući upornosti Lawrenceovih roditelja, trojica osumnjičenika dovedena su pred sud 1996. godine, ali proces je prekinut nakon što je sudac odbio prihvatiti dokaze. Jack Straw, ministar unutarnjih poslova objavio je da će provesti punu istragu u slučaju Lawrence. Nalazi istrage objavljeni su 1999. godine u tzv. Macphersonovom izvještaju. Uslijedila je optužba za institucijski rasizam i to je bio jedan od najvažnijih rezultata istrage. Autori izvještaja zaključili su da nije samo policija, nego i mnoge druge institucije uključujući sudstvo, počinila: *„kolektivnu pogrešku... jer nisu pružile primjerenu i profesionalnu uslugu ljudima zbog njihove boje kože, kulture i etničkog podrijetla. Ona se može vidjeti ili otkriti u procesima, stajalištima i ponašanju koji su pridonijeli diskriminaciji nesvjesnim predrasudama, neznanjem, bezobzirnošću i rasističkim stereotipima koji u podređen položaj stavljaju pripadnike manjinskih etničkih skupina“* (Macpherson, 1999; cit prema Giddens, 2007).

E.E.Cashmore (1984) definira **predrasude** kao „naučena uvjerenja i vrijednosti koje pojedinca ili skupinu pojedinaca vode do sklonosti ili nesklonosti pripadnicima određenih skupina“. Predrasude se dakle odnose na ono što ljudi misle i one ne moraju prijeći u djelovanje, dok je **diskriminacija** „negativan odnos prema svim osobama pripisanim određenoj kategoriji“. Diskriminacija se odnosi na stvarno ponašanje prema nekome ili prema skupini (Cashmore, 1984; cit. prema Haralambos i Holborn, 2002).

Giddens (2007) govori kako se predrasude temelje na **stereotipima**. Oni se najčešće primjenjuju na pripadnike etničkih manjina: npr. svi su crni muškarci po prirodi atletičari ili svi su istočni Azijati vrijedni studenti. Neki stereotipi sadrže nešto istine, ali su uglavnom pretjerani, duboko su usađeni u kulturnim shvaćanjima i teško ih je prevladati.

3. PSIHOLOŠKE I SOCIOLOŠKE INTERPRETACIJE RASIZMA

3.1. Psihološke interpretacije

Giddens (2007) navodi da psihološke teorije mogu pomoći da shvatimo stajališta izazvana predrasudama i zašto su etničke raznolikosti toliko bitne ljudima. Obratit ćemo pozornost na dva psihološka pristupa. Prvi pristup govori o tome da predrasude djeluju uglavnom preko tipiziranih načina mišljenja. Prihvatanjem stereotipa osobe usmjeravaju svoj antagonizam na „žrtvene jarce“, ljude koje se općenito optužuje za nešto za što nisu krivi.

„Žrtveni jarci“ uobičajeni su kada dvije deprivilegirane etničke skupine dođu u međusobno konkurentski odnos radi ekonomskih dobitaka.

Ljudi koji usmjeravaju rasne napade na crnce, često su u sličnom ekonomskom položaju. Oni krive crnce za patnje čiji su stvarni uzroci neki drugi. „Žrtveni jarci“ postaju skupine koje su lako uočljive i bespomoćne te zbog toga postaju laka meta drugima.

Drugi pristup govori o tome da postoje tipovi ljudi koji su takvima postali tijekom rane socijalizacije te da su izrazito bili skloni tipiziranom mišljenju i *projekcijama* (nesvjesno pripisivanje vlastitih želja ili bijesa drugima).

Theodor Adorno i njegovi suradnici proveli su popularno istraživanje 1940-ih koje je dijagnosticiralo karakterni tip nazvan autoritarnom ličnošću. Pomoću nekoliko mjernih skala procjenjivali su razinu predrasuda. Na jednoj od tih skala postavljalo se pitanje ljudima slažu li se ili ne s nizom tvrdnji kojima se izražavaju antisemitska shvaćanja. Oni koji su imali predrasude primjerice spram Židova, često su izražavali negativna stajališta o drugim manjinskim skupinama. Ljudi s autoritarnom ličnošću često su strogo konformistički, tj. prilagođavaju se kako bi bili društveno prihvaćeni od grupe s kojom se poistovjećuju te se podčinjavaju nadređenima, no nisu skloni podređenima. Istraživači su smatrali da osobine autoritarne ličnosti polaze još od ranog djetinjstva tijekom kojeg roditelji nisu znali pokazati ljubav prema svojoj djeci, već su bili strogi i inzistirali su na disciplini. Rezultat toga je da oni danas, kao odrasli ljudi, trpe strahove koji se mogu staviti pod kontrolu prihvaćanjem krutih stajališta. Adornovo istraživanje dobilo je stroge kritike no naposljetku, takvi pristupi nam daju pretpostavke da je rasizam skup vjerovanja koji podupiru malobrojni pojedinci posebnih psiholoških odlika (Adorno, 1950; cit. prema Giddens, 2007).

3.2. Sociološke interpretacije

Giddens (2007) navodi kako su sociološke koncepcije relevantne za etničke sukobe na općoj razini, a to su etnocentrizam, etnička zatvorenost i alokacija resursa. **Etnocentrizam** se definira kao sumnjičavost prema autsajderima, povezan je s namjerom da se kultura drugih vrednuje pomoću vlastite kulture. Gotove sve su kulture etnocentrične do određene granice u kombinaciji sa stereotipnim mišljenjima. Primjerice, o autsajderima će se misliti da su stranci, barbari ili moralno i mentalno inferiorne osobe, tj. da je osoba manje vrijedna nego neka druga osoba u nekom smislu. Tako je većina kultura doživljavala pripadnike manjinskih kultura te je zbog takvih stajališta došlo do etničkih sukoba u povijesti.

Etnocentrizam i zatvorenost skupine dolaze zajedno. **Zatvorenost** se odnosi na proces u kojem skupina održava granicu koja je razdvaja od drugih. Ovakve se granice oblikuju uz pomoć sredstava isključivanja koja zaoštavaju podjele između dviju etničkih skupina poput ograničavanja ili zabrane brakova izvan skupine, ograničavanja socijalnog kontakta ili ekonomskih odnosa kao što je trgovina, te fizičkog odvajanja skupina (to su npr. etnička geta).

Afroamerikanci u Sjedinjenim Američkim Državama doživjeli su sva tri načina isključivanja:

1. Međurasni brakovi bili su stavljeni izvan zakona u nekim državama
2. Ekonomska i socijalna segregacija bila je ozakonjena na Jugu
3. Segregirana crnačka geta još uvijek postoje u velikim gradovima

Skupine jednakih snaga međusobno se odvajaju granicama te se njihovi pripadnici drže daleko jedni od drugih pod uvjetom da ni jedna skupina ne vrši dominaciju nad drugom. No, postoje iznimke u kojima jedna etnička zajednica ipak ima moć nad drugom. U takvim okolnostima skupna zatvorenost podudara se s **alokacijom resursa**, tj. institucijskim nejednakostima u raspodjeli materijalnih dobara. Takvi sukobi mogu biti uzrokovani nejednakošću u bogatstvu, moći ili društvenome položaju.

Sama koncepcija zatvorenosti etničkih skupina, pomaže nam da bolje razumijemo razlike koje razdvajaju ljude i nepovoljan položaj pripadnika nepovlašćenih skupina, koji ne dobivaju dobre poslove, dobro obrazovanje ili poželjno mjesto za život.

U tom slučaju dolazi do nasilja; povlašćene skupine reaguju kako bi se zadržale na svojem visokom položaju ili dolazi do situacija u kojima pripadnici nepovlašćenih skupina također mogu prouzročiti nasilje kao sredstvo poboljšanja vlastite situacije.

Neki istraživači pokušavali su smjestiti rasizam unutar opće kulture društva, govoreći kako je to tip prirodnog konzervativizma koji se pojavljuje u vremenima promjene i nestabilnosti.

Cashmore (1987; cit. prema Giddens, 2007) objašnjava rasizam kao vrstu obrane od uvođenja novih običaja, jezika i životnih stilova te time sve ostalo smatra prijetnjom vlastitog poretka. Ipak, takvi argumenti nisu zadovoljavajući jer ne mogu objasniti kako se rasizam odnosi prema strukturama i silama na razini društva, a ne pojedinaca.

Suprotno tome, spomenut ćemo **konfliktne teorije** koje su zaokupljene vezama između rasizma i predrasuda s jedne strane te odnosa moći i nejednakosti s druge strane. Kada se počelo pričati o rasizmu, tada su bile utjecajne marksističke ideje koje su govorele da ekonomski sustav određuje sve druge aspekte društva. Kako tvrdi Cox (1959; cit. prema Giddens, 2007) tvrdili su kako rasizam proizlazi iz kapitalističkog sustava, govoreći da se vladajuća klasa koristila ropstvom, kolonizacijom i rasizmom kao sredstvima za eksploataciju rada.

Haralambos i Holborn (2002) navode kako su se mnogi autori nakon Coxa složili s teorijom da je rasizam povezan s kolonizacijom i kapitalizmom, no većina socijalnih psihologa ne slaže se s Coxom kako jedino bijelci mogu biti rasisti te smatraju da se bilo koji drugi pripadnici etničkih skupina mogu svrstati u tu grupu.

Cox je smatrao da rasizam određuje ekonomski sustav te da je postojao jer je bio potreban kapitalizmu te da je država djelovala rasistički zato što je bila oruđe vladajuće klase. Tvrdi kako su bijelci upravo ti koji su bili sposobni za rasizam i kako se njihovom gradnjom kapitalizma razvio rasizam. Da se kapitalizam nije razvio, „svijet možda nikada ne bi doživio rasne predrasude“.

Kasnije je skupina sociologa iz birminghamskog Centra za suvremenu kulturu istraživanja, razvila svoju neomarksističku teoriju rasizma u zborniku tekstova *Imperij uzvraća udarac* (*The Empire Strike Back*), objavljenom 1982.

Prihvatili su Coxovu teoriju da je rasizam nastao pod utjecajem kolonijalizma, ali smatraju kako rasizam prethodi kolonijalizmu i da je nastao djelovanjem drugih čimbenika. Oslanjali su se na uvjerenju o britanskom nacionalizmu koji je sezao stoljećima unatrag.

Prema Lawrenceu (1982; cit. prema Haralambos i Holborn, 2002), rasističke ideje imaju dugu povijest. „Bijelce“ se povezivalo s dobrotom i čistoćom, a „crnce“ sa zlom, te je kolonijalizam u tom trenutku donio daljnji razvoj rasističkih ideja.

U Britaniji se početkom 1970. godine na „useljenuke“ gledalo kao na uzroke poteškoća. Počeo je djelovati novi oblik rasizma koji se temeljio na kulturnim razlikama. Novi rasizam tako se okomio na afrokaripske i azijske skupine. Smatralo se da afrokaripske skupine ne mogu održati stabilnu obitelj roditelja i djece te da Azijci imaju neprirodno velike obitelji što dovodi do prenapučenosti i nemogućnosti uživanja u britanskoj kulturi.

Paul Gilroy (1982; cit. prema Haralambos i Holborn, 2002), jedan od autora zbornika koji smo prethodno spomenuli, smatra kako je taj rasizam tijesno povezan s „diskursima domoljublja, nacionalizma, ksenofobije, engleskosti, britanskosti, militarizma i spolne razlike“. Novi rasizam znači da se mogu odrediti osobe koje se mogu smatrati legitimnim pripadnicima „otočke rase“ ili „outsajderima“. Smatra se kako različite kulture ugrožavaju britanski način života i uzrokuju slabljenje britanske nacije.

4. POVIJESNI ASPEKTI RASIZMA NA OLIMPIJSKIM IGRAMA

4.1. Olimpijske igre, Berlin 1936.

Nacistička Njemačka koristila se Olimpijskim igrama za propagandne svrhe. Promovirala je sliku nove, jake i ujedinjene Njemačke i maskirala svoj antisemitizam i rasističku politiku kako bi stvorila sliku mirne i tolerantne Njemačke.

Prvi put u povijesti Igara nastali su pokreti u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama koji su pozivali na bojkot Olimpijskih igara u Berlinu 1936. zbog nacističke Njemačke koja je sudjelovala u kršenju ljudskih prava.

Iako pokret bojkota u konačnici nije uspio, postavio je važan presedan za buduće kampanje. U travnju 1933. pokrenuta je politika u svim njemačkim sportskim organizacijama pod nazivom „samo Arijevci“. „ne-Arijevcima“, Židovi ili dijelovi židovske i romske („ciganske“) sportske populacije, bili su sustavno isključeni iz njemačkih sportskih objekata i udruga. Adolf Hitler vjerovao je u rasistički koncept arijevske rase. Rasni koncept i rasistička ideologija o „nadnaravnim Arijevcima“ razvili su se stapanjem eurocentričnih povijesnih i antropoloških ideja o Sjevernoj Europi kao pradomovini Indoeuropljanca (ili „Arijevac“) koje karakterizira svijetla put, atletsko tijelo i niz umotjelesnih sposobnosti. Jezgru tzv. „čistih Arijevaca“ u suvremenim su okvirima predstavljali Germani, dok su Romani, Slaveni i ostali spadali u one „nečiste“.

Njemački boksački savez protjerao je amaterskog prvaka Ericha Seeliga u travnju 1933. jer je bio Židov. Seelig je kasnije nastavio boksačku karijeru u Sjedinjenim Američkim Državama. Još jedan židovski sportaš, Daniel Prenn, koji je bio smješten u top ljestvici tenisača izbačen je iz njemačkog Davis Cup tima.

Isto tako, njemački olimpijski tim 1936. i njemački klub 1933. izbacili su Margaret Bergmann, skakačicu u vis.

Kako bi umirili međunarodnu napetost, njemačke vlasti dopustile su polužidovskoj natjecateljici Helene Mayer da predstavlja Njemačku na Olimpijskim igrama u Berlinu. Osvojila je srebrnu medalju u individualnom mačevanju i dala nacistički pozdrav na pobjedničkom postolju. Nakon Olimpijskih igara bila je prisiljena napustiti Njemačku i otići živjeti u Sjedinjene Američke Države.

Ipak, osam židovskih sportaša osvojilo je medalje na nacističkim Olimpijskim igrama, uključujući Mayer i četiri Mađara, jednog iz Sjedinjenih Američkih Država, jednog iz Kanade, jednog iz Belgije i jednog iz Australije.

Sjedinjene Američke Države predstavljalo je i 18 Afroamerikanaca, od toga 16 sportaša i 2 sportašice.

Osvajali su 14 medalja, gotovo jednu četvrtinu od 56 medalja koje su bile dodijeljene američkom timu u svim disciplinama, a dominirale su popularne trkačke discipline. Mnoge američke novine slavile su pobjede Jesseja Owensa i drugih crnaca kao udarac prema nacističkom mitu arijevske nadmoći. Medijima i njemačkim novinarima bilo je zabranjeno slobodno iznositi svoje rasističke komentare i predrasude, no jedne od vodećih nacističkih novina opisale su crne sportaše kao „pomoćna sredstva“.

Jesse Owens postao je legendaran zbog svoga četverostrukog trijumfa na Olimpijskim igrama, na kojima je neosporno postao glavna zvijezda.

Novine „The Baltimore Afro-American“ (u kolovozu, 1936) s ostalim novinama pokrenuo je priču da je na Olimpijskim igrama Hitler ignorirao Jesseja Owensa. Nakon što je Owens osvojio jednu zlatnu medalju, Hitler je napustio olimpijski stadion kako ne bi morao čestitati Owensu na pobjedi. Takav potez savršeno bi odgovarao njegovu karakteru, ali to se nije dogodilo. William J. Baker, Owensov biograf, izjavio je da su novine izmislile cijelu priču. Owens je to i sam potvrdio u autobiografiji "The Jesse Owens Story": *„Kad sam prošao pored Kancelara, on je ustao, mahnuo mi je rukom, a ja sam mu odmahnuo. Mislim da su kroničari pretjerali u lošem prikazivanju njemačkog Führera.“* (Wikipedia, 2014).

Hitler se prvi dan rukovao samo sa svim njemačkim pobjednicima, no to mu je stvorilo probleme s članovima olimpijskog odbora. Rekli su mu da je za održavanje olimpijske neutralnosti potrebno čestitati svima ili nikome. Hitler nikoga nije odlučio poštovati.

Ignorirao je crnog američkog sportaša, a to je bio Cornelius Johnson. Nakon što je osvojio zlatnu medalju u disciplini skoka u vis, Hitler je napustio stadion. Nacistički komentator objasnio je da je Hitlerov izlaz bio prethodno planiran, ali nitko u to ne vjeruje.

Slika br.1 Ljetne Olimpijske igre, 1936. godine; Jajima iz Japana (lijevo na postolju, osvajač brončane medalje), Jesse Owens iz Sjedinjenih Američkih Država (sredina, osvajač zlatne medalje) i Lutz Long iz Njemačke (osvajač srebrne medalje, desno na postolju).

4.2. Olimpijske igre, Meksiko 1968.

Olimpijske igre u Meksiku 1968. godine ostale su zapamćene po jednom političkom incidentu, pozdravu "Black Power!". Događaj se smatra jednim od najvažnijih otvorenih političkih izjava u povijesti modernih Olimpijskih igara.

"Black Power" pozdrav bio je čin protesta afroameričkih sportaša Tommieja Smitha i Johna Carlosa tijekom dodjele medalja na olimpijskom stadionu u Mexico Cityju. Dok su okrenuti prema svojim zastavama slušali američku himnu ("Star-Spangled Banner"), svaki od njih podignuo je jednu ruku stisnute šake na kojoj je bila crna rukavica i držao je podignutu dok himna nije završila.

Taj će trenutak zauvijek biti zapamćen kao manifestacija javnog izražavanja protiv rasizma.

Tommie Smith i John Carlos osvojili su zlatnu i brončanu medalju na 200 metara sprint te je i osvajač srebrne medalje, Australac Peter Norman, iskazao empatiju prema njihovim idealima stavivši također na jaknu značku olimpijskog projekta za ljudska prava. Dvojica američkih sportaša primila su svoje medalje bez obuće, u crnim čarapama, kako bi

predstavili crno siromaštvo. Tommie Smith nosio je crnu maramu oko vrata kako bi predstavio crni ponos, a John Carlos imao je otkopčan gornji dio trenirke kako bi pokazao solidarnost prema „blue collar workers“¹ u Americi i nosio je ogrlicu od perli koju je ovako objasnio: „*Za one pojedince koje su linčovali, ili ubili i za koje se nitko nije pomolio, koji su obješeni i razapeti. To je za one koji su bili bačeni u prolazu s broda.*“² U svojoj autobiografiji, „*Silent gesture*“, Tommie Smith izjavio je da gesta nije bila "Black Power" pozdrav, već „pozdrav za ljudska prava“.

Slika br.2 Osvajač zlatne medalje Tommie Smith (sredina) i brončane medalje John Carlos (desno) pokazuju podignutu šaku na postolju nakon 200 m utrke na Ljetnim Olimpijskim igrama, 1968. godine. Oboje nose značke olimpijskog projekta za ljudska prava, te Peter Norman (osvajač srebrne medalje, lijevo) iz Australije, također nosi značku olimpijskog projekta za ljudska prava kao znak solidarnosti prema Smithu i Carlosu.)

Oba američka sportaša namjeravala su donijeti crne rukavice na događaj, ali je Carlos svoje zaboravio ostavivši ih u olimpijskom selu. Smith mu je dao jednu svoju rukavicu te ju je na prijedlog Petera Normana stavio na lijevu ruku i napravio razliku od tradicionalnih „Black Power“ pozdrava. Kada je „Star-Spangled Banner“ svirao, Smith i Carlos ispružili

¹ „blue collar workers“- osoba radničke klase koja obavlja fizički rad.

https://en.wikipedia.org/wiki/Blue-collar_worker

²Prijevod teksta: "were for those individuals that were lynched, or killed and that no-one said a prayer for, that were hung and tarred. It was for those thrown off the side of the boats in the middle passage."

https://en.wikipedia.org/wiki/1968_Olympics_Black_Power_salute

su svoje ruke i pognuli glave. Ova je gesta završila na naslovnica diljem svijeta. Publika ih je izviždala kada su sišli s podija, a Međunarodni olimpijski odbor (MOO) reagirao je brzo i drastično: obojici atletičara doživotno su zabranjeni nastupi na Olimpijskim igrama.

Smith je kasnije rekao: „*Ako pobijedim, ja sam Amerikanac, a ne crni Amerikanac. Ali ako sam napravio nešto loše, onda će reći da sam crnac. Mi smo crni i ponosni smo što smo crni. Crna Amerika će shvatiti što smo učinili večeras.*”³

Tadašnji predsjednik Međunarodnog olimpijskog odbora (MOO) Avery Brundage smatrao je njihov postupak neprimjerenim Olimpijskim igrama. Naredio je da Smith i Carlos budu suspendirani iz američkog tima i izbačeni iz olimpijskog sela. Kada je Američki olimpijski odbor to odbio, Brundage je zaprijetio zabranom nastupa cijelom američkom timu. Ova prijetnja dovela je do toga da su dva sportaša protjerana s Olimpijskih igara. Glasnogovornik Međunarodnog olimpijskog odbora izjavio je da je ovaj postupak bio „namjerno i nasilno kršenje temeljnih načela olimpijskog duha.” Brundage, koji je bio predsjednik Američkog olimpijskog odbora 1936. godine, nije imao prigovora protiv nacističkih pozdrava tijekom Olimpijskih igara u Berlinu 1936. godine. On tvrdi da je nacistički pozdrav, kao nacionalni pozdrav u to vrijeme, bio prihvatljiv u konkurenciji naroda, dok pozdrav američkih sportaša nije dio nacije i stoga je neprihvatljiv. Očito je da je Brundage bio jedan od najistaknutijih nacističkih simpatizera u Sjedinjenim Američkim Državama, čak i nakon izbijanja Drugog svjetskog rata. Njegovo uklanjanje s mjesta predsjednika Međunarodnog olimpijskog odbora bio je jedan od triju navedenih ciljeva olimpijskog Projekta za ljudska prava. U 2013. godini službena internetska stranica Međunarodnog olimpijskog odbora navela je „*Unatoč osvajanju medalja, crni američki sportaši stvorili su si imena rasnim protestom.*”⁴

Ni Peter Norman nije prošao bolje. Australске olimpijske vlasti ukorile su ga zbog njegove geste i australski su ga mediji odbacili. Unatoč njegovim sjajnim rezultatima, australski olimpijski trkački tim nije ga poslao na ljetne Olimpijske igre u Münchenu 1972. godine. Bile su to prve Olimpijske igre od 1896. godine na kojima nije sudjelovao ni jedan australski sprinter. John Carlos izjavio je: „*Znali smo da je ovo što smo napravili daleko*

³Prijevod teksta: "If I win, I am American, not a black American. But if I did something bad, then they would say I am a Negro. We are black and we are proud of being black. Black America will understand what we did tonight." (https://en.wikipedia.org/wiki/1968_Olympics_Black_Power_salute)

⁴Prijevod teksta: "Over and above winning medals, the black American athletes made names for themselves by an act of racial protest." (https://en.wikipedia.org/wiki/1968_Olympics_Black_Power_salute)

veće od bilo kojeg sportskog postignuća“. Peter je rekao: „ *Stajat ću uz vas*“. Carlos je očekivao da će vidjeti strah u očima Petera Normana prije dodjele medalja kada više nije bilo povratka. Ali nije vidio strah. „ *Vidio sam ljubav*“, rekao je.⁵

⁵ Prijevod teksta: “We knew that what we were going to do was far greater than any athletic feat”, Carlos was quoted as saying at the time. Peter said, “I’ll stand with you.”. Carlos expected to see fear in Peter Norman’s eyes before the medal ceremony, when there was no turning back from what they were about to do. But he didn’t see fear. “I saw love” he said. (<http://time.com/3880999/black-power-salute-tommie-smith-and-john-carlos-at-the-1968-olympics/#1>)

5. RASIZAM U NOGOMETU

Rasizam, kao što smo već definirali, predstavlja rasnu ideologiju koja zagovara superiornost pojedine rase ili etničke skupine spram drugih. Možemo je definirati i kao rasnu netoleranciju.

Danas se odnosi na stav o superiornosti spram drugih etničkih ili čak nacionalnih skupina, ali i na temelju nekih drugih karakteristika poput religije. Vrlo je čest primjer nesnošljivost Europljana spram Židova (antisemitizam ili judofobija). Antipatija spram Roma je i povijesno prisutna činjenica koja je još uvijek aktualna u raznim državama Europe (Italija, Francuska, Mađarska, Rumunjska, Slovačka).

Klasičan povijesni primjer predstavlja talijanski nogomet između dvaju svjetskih ratova. Povodom Svjetskog nogometnog prvenstva 1934. i 1938. godine fašistička se Italija politički i međunarodno predstavljala kao društvena, kulturna i normalna država. Zanimljivo je istaknuti da su neke talijanske momčadi, gostujući u Italiji, pozdravljale publiku fašističkim pozdravom na početku utakmice. Netrpeljivost spram Roma bila je vidljivo prisutna u nogometnim klubovima. Židovi su bili isključeni iz reprezentacije Austrije 1938. godine nakon pripojenja Austrije nacističkoj Njemačkoj. Austrijska reprezentacija je sa „svastikom“ na grudima igrala protiv Švicarske u kvalifikacijama za prvenstvo, a međunarodna organizacija smatrala je to normalnim Vrcan (2003).

Rasizam se i danas u nogometu najčešće odnosi na zlostavljanje igrača zbog njihove boje kože, nacionalnosti ili etničke pripadnosti. Najprisutniji rasizam odnosi se na emigrante iz Afrike i Azije na temelju njihove rase (crni, žuti) ili njihove vjere. U nekim je slučajevima rasizam uzrokovan povezanošću igrača s protivničkom momčadi, međutim postoje i slučajevi u kojima su igrači bili na meti vlastitih navijača ili čak vlastitih trenera.

Slučaj iskazivanja rasizma unutar kluba potkrijepila bih primjerom u kojem je Luis Aragonés, trener španjolskog nacionalnog tima, uvrijedio slavnog nogometaša Thierryja Henryja. Slučaj se dogodio 2004. na treningu kada je španjolska televizija snimila Aragonesa kako izjavljuje uvredljive komentare Henryjevom suigraču: „Daj crnome! Pokaži tome go**u da si bolji od njega!“⁶.

⁶ Prijevod teksta: *“Give it to the black! Show that piece of s**t that you are better than he is”*
(<https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>)

UEFA je reagirala i kaznila španjolsku nogometnu federaciju (RFEF⁷) s 87,000 US \$, približno 600 000 kn te su dobili upozorenje da će svaki budući incident biti puno strože kažnjen.

Ovo je bilo trenerovo obrazloženje: „Ne vidim da sam išta loše napravio. Ne mogu shvatiti da su ovo rasistički ispadi kada imam gypsi prijatelje, crne, žute prijatelje. To nisam ja, to nema veze samnom. To je napravljeno da se potakne nogometne igrače, to je zapravo isto kao da te nazovu da si debeo. To je ista stvar.“⁸ Možemo se poslužiti riječima Piare Power, istaknutim članom FARE mreže koji je rekao da zbog činjenice da te netko nazvao debelim nikada nisu izbijali neredi na cestama, vodili se ratovi ili ubijali ljudi.

Najčešće se radi o vrijeđanju tamnoputih igrača, npr. oponašanjem glasanja majmuna ili bacanjem banana po terenu. Ovakve neprimjerene provokacije događaju se u mnogim europskim ligama, ali nažalost događaju se i u Hrvatskoj. Navedene problematike detaljnije ćemo prikazati u radu u poglavljima 5.1. Rasizam u Europi i 5.2. Rasizam u Hrvatskoj.

5.1. Rasizam u Europi

Nogomet nije samo najrasprostranjeniji, nego je i najpopularniji sport u mnogim zemljama svijeta. Samim time trebao bi težiti tome da sportska natjecanja budu oličenje kulturnog odnosa među svim sudionicima i gledateljima.

Europski je nogomet s godinama postao multietnički i multinacionalni sport, s kvalitetnim europskim klubovima, igračima visoke kvalitete i razinom znanja iz svih dijelova svijeta bez obzira na boju kože ili vjeru. Mase ih često gledaju kao idole modernoga doba zbog njihove igre i postignuća u klubovima. No, pojavljuje se i problem rasizma uporabom neprimjerenih uzvika, riječi ili natpisa koji podcjenjuju osobu ili skupinu kojoj su rasistički ispadi upućeni. Iako se nogometna Europa bori protiv rasizma i pokreću se raznovrsne akcije, još uvijek nije riješena rasistička problematika.

⁷RFEF- The **Royal Spanish Football Federation** (Spanish: *Real Federación Española de Fútbol, RFEF*) – je upravno tijelo nogometa u Španjolskoj, Sjedište mu je u La Ciudad del Futbol Las Rozas, u blizini Madrida.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Spanish_Football_Federation)

⁸Prijevod teksta: “I can not understand it when i have gypsi friends, black, yellow friends. This is not me, there is nothing to do with me. What happens it is dome to bother the football player, it is also done with fatness, they call them fat, it is the same.” (<https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>)

Italija je poznata po rasističkim ispadima talijanskih navijača. Pojavio se slučaj u kojem je Aaronah Mohammed Winter bio na meti vlastitih navijača Lazija koji su odavno „etiketirani“ kao tvorevine fašističkog režima Benita Mussolinija. Winter je Nizozemac surinamsko - indijskog porijekla, što su radikalni „ultrasi“ rimskog kluba doživjeli kao „udar na čistoću“ Lazija, stoga su, uz stalna verbalna vrijeđanja, ispisali grafit „*Ne želimo niggere ili Židove u našem klubu*“.

Derbiji između Rome i Lazija, dviju momčadi iz Rima, opće su poznati po međusobnoj mržnji navijača ovih klubova. Tako je na utakmici 1999. godine osvanuo ogromni 50-metarski transparent sadržaja: „*Auschwitz je vaša domovina, pećnica je vaša kuća.*“ Romini tamnoputi igrači uvijek su na udaru te je jedan drugi transparent poručio kako je Roma „*klub crnaca koje vode Židovi*“. Romini su ultrasi uzvratili: „*Lazio je klub ovaca vođen čobanima.*“

Možemo navesti i primjer u kojem je Marco Zoro, tadašnji talijanski igrač podrijetlom iz Obale Bjelokosti, trpio razna rasistička vrijeđanja navijača zbog svoje boje kože. U jednom je trenutku uzeo loptu s terena i zaprijetio da će otići sa stadiona. Protivnički su ga igrači molili da ostane i govorili svojim navijačima da prestanu. Bili su izvješeni neprimjereni plakati: „*Kikiriki i banane su plaća za tvoju sramotu*“.⁹ Marco Zoro izjavio je: „*Događa se manje na jugu Italije, ali imam probleme cijelo vrijeme. Sve ovo me čini zbilja tužnim. Nije mi lako i boli me. Ne zaslužujem to.*“¹⁰

Uz Marca Zoroa, najpoznatiji primjer rasističkog vrijeđanja je Mario Balotelli, talijanski nogometaš i građanin, podrijetlom iz Gane. Bio je subjekt rasnog zlostavljanja Juventusovih navijača popraćenog „hukanjem“ i izjavama: „*Ne postoje talijanski crnci*“ - vikali su na utakmici – „*uvijek ćeš biti Afrikanac*“ ili „*Ako skočite gore i dolje, Balotelli će umrijeti*“¹¹. Na europskom nogometnom prvenstvu koje se održalo u Poljskoj i Ukrajini, Mario Balotelli ponovno je bio žrtva rasizma. Više od tisuću španjolskih navijača

⁹ Prijevod teksta : „*Peanuts and bananas are the pay for your infamy*“. (<https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>)

¹⁰ Prijevod teksta : „*It happens less in the south of Italy, but I have problems all the time. All this makes me really sad. It's not easy for me and it hurts. I don't deserve this.*“ (<http://mg.co.za/article/2005-10-12-racists-make-life-hell-for-marc-zoro>)

¹¹ Prijevod : „*There's no such thing as an Italian negro*“ - they chanted at one match recently - „you'll always be an African“. (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8396769.stm>)
„*If you jump up and down, Balotelli will die.*“ (<http://www.sportskeeda.com/football/on-juve-ultras-and-racism-against-balotelli>)

„majmunskim hukanjem“ provociralo je talijanskog igrača svaki puta kada bi dotaknuo loptu.

Možemo spomenuti i Španjolsku koja je također poznata po rasističkim skandiranjima navijača. Carlos Kameni, španjolski vratar iz Kameruna, bio je česta meta rasnih epiteta. Pretrpio je mnogo rasističkog zlostavljanja, najviše iz Atletico Madrida (čiji se navijači smatraju jednim od najvećih rasista u španjolskom nogometu), gdje ga je više od 500 navijača rasistički izrugivalo u samo jednoj utakmici. Zabilježen je slučaju kojem je jedan navijač preko megafona vikao: „*Kameni! Makni se. Makni se. Sada idi do novinara i reci im da je ovo rasizam. Ti si ku**in sin. Bio da si crn ili narančast. Ti si smeće.*“¹² Sve do slučajeva gdje su mu bacali banane po terenu. Kada se to dogodilo, Carlos Kameni je izjavio: „*Kada sam vidio bananu na terenu, pomislio sam – ja nisam majmun, ja sam čovjek. Teško je to shvatiti. S jedne strane, ja sam cijenjeni igrač momčadi, ali s druge strane, ja sam životinja.*“¹³

Samuel Eto'o, bivši napadač Barcelone, iz Kameruna, jedan od najboljih igrača na svijetu, također je bio meta rasističkih napada tijekom utakmice protiv Real Zaragoze. Svaki puta kada bi Eto'o dotaknuo loptu navijači bi počeli hukanjem oponašati majmune i bacali bi kikiriki na teren. Isprovociran i ljut izgovarao je „*no must*“¹⁴. Njegov suigrač Ronaldinho trpio je slične uvrede, doduše manje izražene, no izjavio je kako mu je bilo dosta slušati zvukove navijača i da bi napravio isto da je Eto'o otišao s terena.

5.2. Rasizam u Hrvatskoj

Nažalost, porazna je činjenica da se rasizam veže uz Hrvatsku i hrvatske nogometne stadione. Rasistički ispadi usmjereni prema pripadnicima nacionalnih manjina i prema nogometašima druge boje kože, nisu strani hrvatskim navijačima i hrvatskome nogometu. U Hrvatskoj je najveći rasizam prisutan spram Roma i pripadnika srpske manjine.

¹² Prijevod teksta: “*Kameni! Get out of here. Get out of here. Now go to the press and tell them this is racism. Yo are a son of a bi**ch. Wheter you are black or orange. You are garbage.*“ (<https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>)

¹³ prijevod teksta: "When I saw a banana on the ground I thought to myself - I'm not a monkey, I am a man. It is difficult to understand. On the one hand I'm a respected player of the team, but on the other hand, I am an animal." (<https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>)

¹⁴ “no more“ (u prijevodu “više ne“)

Iskazivanje negativnih osjećaja spram Roma već je dugo prisutna pojava, dok je mržnja prema Srbima prisutna još od Domovinskog rata.

Na nogometnim utakmicama često se tako znaju čuti pokličići poput „ubij, ubij Srbina“ ili „Srbe na vrbe“ te ranije spomenuto „hukanje“ tamnoputim igračima koje nije zaobišlo ni hrvatske klubove. Ovo su samo neke od poruka koje navijači skandiraju na nogometnim utakmicama.

Stadioni posjeduju višestruku namjenu. Oni nisu samo igrališta na kojima se igra nogomet, nego su stadioni i pozornice na kojima se odvijaju spektakli, u kojima je igra samo jedna stavka u cjelokupnoj društvenoj drami koja se na njima odvija.

Tako navijači iskorištavaju svoju pozornicu u svrhu izražavanja vlastitoga mišljenja, često na neprimjeren i nedopustiv način koristeći se svojom navijačkom terminologijom i protestnim porukama koje putem medija šalju javnosti Vrcan (2003).

Teško je ne prisjetiti se kako je i Eduardo da Silva, jedan od najomiljenijih hrvatskih reprezentativaca podrijetlom iz Brazila, danas hrvatski državljanin, bio predmet rasističkoga vrijeđanja. Žestoki napadi na Eduarda događali su se za vrijeme najvećeg hrvatskog derbija između Dinama i Hajduka, neovisno o tome na kojem se stadionu igrala utakmica. Na splitskome Poljudu 2005. bio je istaknut transparent „Maksimirski ZOO Chago, Etto, Da Silva“ te je glasno bilo izraženo rasističko hukanje zbog čega je Hajduk kažnjen igranjem sljedeće utakmice bez gledatelja.

Slika br.3 prikazani transparent na tribinama u Splitu, „Maksimirski ZOO Chago, Etto, Da Silva“

Jorge Sammir Cruz Campos, hrvatski reprezentativac također rodom iz Brazila, bio je meta dijela Hajdukovih navijača. Početkom 2009., zbog hukanja Sammiru, Hajduk je bio kažnjen s 50.000 kuna i utakmicom bez gledatelja.

Još jedna žrtva „nogometnog rasizma u Hrvata“ bio je Henri Belle, kamerunski nogometaš. Dok je igrao za NK Istru 1961, „hukanjem“ bi ga dočekivali gotovo na svakom stadionu na

kojem je gostovao. Na utakmici između Hajduka i Istre 1961 2012. godine, zbog rasističkog skandiranja tamnoputom nogometašu i bacanju baklji u teren, Hajduk je bio kažnjen s 80.000 kn.

Osim ovakvih pojava, poznat je i slučaj kada su 2006. u Livornu navijači hrvatske reprezentacije na prijateljskoj utakmici s Italijom tijelima formirali kukasti križ na tribinama i cijelome svijetu pokazali svoj nacionalni ekstremizam. Radilo se o čistoj provokaciji koja je bila usmjerena prema talijanskim navijačima, poznatim po ekstremno ljevičarskoj ideologiji.

Slika br.4 Navijači tijelima formirali kukasti križ na utakmici u Livornu

Mnogo je ovakvih slučajeva zbog kojih Hrvatski nogometni savez plaća velike kazne zbog neprimjerenog navijačkog skandiranja. Hrvatski nogometni savez je u zadnjih 10 godina platio UEFA-i više od pola milijuna eura (točnije 764 tisuće eura). Navest ćemo neke najočitije i najpoznatije primjere rasizma na nogometnoj karti Hrvatske zbog kojih je Hrvatski nogometni savez platio velike kazne.

Dramatičnog ispadanja na penale svi se dobro sjećaju. U četvrtfinalu Europskog prvenstva 2008. godine, Hrvatska je izgubila utakmicu protiv Turske koja je pobijedila s rezultatom 4:2. No to nije bio jedini događaj koji je obilježio utakmicu. Zbog rasističkih ispada hrvatskih navijača i paljenja baklji, Hrvatski nogometni savez je morao platiti kaznu od 72 tisuće eura.

Na utakmici za kvalifikacije za Svjetsko nogometno prvenstvo 2010. godine, Hrvatska je na domaćem terenu u Maksimiru bila teško poražena od Engleske rezultatom 1:4. Od prve sekunde utakmice, svaki dodir lopte tamnoputih igrača engleske momčadi bio je popraćen

glasnim hukanjem velikog dijela tribine. Najveći predmet vrijeđanja bio je Emile Heskey. Zbog ovog incidenta Hrvatska je kažnjena s 25 tisuća eura.

Utakmica protiv Gruzije koja se održala na splitskome Poljudu tijekom kvalifikacija za Europsko prvenstvo 2012. godine, obilježena je rasističkim prikazom kukastoga križa koji su istaknuli navijači. Zbog propusta u organizaciji, Hrvatski nogometni savez je kažnjen iznosom od 75 tisuća eura zbog isticanja nacističkog simbola.

Utakmica protiv Norveške koja se odigrala na maksimirskom terenu u sklopu kvalifikacija za Europsko nogometno prvenstvo 2016. godine, završila je pobjedom hrvatske reprezentacije rezultatom 5:1. Hrvatski su navijači tijekom utakmice skandirali rasističke povike i upotrijebili pirotehnička sredstva što je Hrvatski nogometni savez koštalo 50 tisuća eura i UEFA je odlučila da se iduća utakmica protiv Italije igra pred praznim tribinama. Organizacija Nogomet protiv rasizma u Europi (FARE), poslala je dva promatrača na nogometnu utakmicu kako bi mogli pratiti što se događa. Zabilježeni su povici u kojima je sudjelovalo oko pet stotina navijača koji su svojim pjesmama i raznim sloganima prezentirali sebe javnosti kao navijače koji su ekstremno nacionalističke prirode, povezani s ekstremno desnim fašističkim pokretima.

Posljednji incident dogodio se za vrijeme kvalifikacija za Europsko prvenstvo 2016. godine u Splitu na Poljudu uoči utakmice protiv Italije. Iako je stadion bio prazan, zbog spomenute UEFA-ine odluke o kažnjavanju Hrvatskog nogometnog saveza zbog rasizma na nogometnoj utakmici održanoj u Maksimiru protiv Norveške, navijači su uspjeli ostaviti svoj trag i šokirati svjetske medije. Na nogometnom terenu osvanuo je fašistički simbol kukastog križa koji je najvjerojatnije bio iscrtan kosilicom za uređenje travnjaka ili kemikalijom koja je „spržila“ travnjak splitskog stadiona. Talijanski nogometni savez uputio je službenu žalbu Europskom nogometnom savezu zbog neprimjerenog simbola koji je bio vidljiv tijekom utakmice hrvatske i talijanske nogometne reprezentacije. Disciplinska komisija UEFA kaznila je Hrvatski nogometni savez oduzimanjem jednog boda u europskim kvalifikacijama, idućim dvjema domaćim utakmicama bez publike i kaznom Hrvatskom nogometnom savezu od 100.000 eura. Hrvatski nogometni savez je tako dobio jednu od najtežih kazni u povijesti.

Slika br. 5 Na splitskome Poljudu osvanuo je kukasti križ na nogometnom terenu uoči utakmice protiv Italije.

Iako su pretežito navijači ti koji donose štetu Hrvatskom nogometnom savezu i općenito hrvatskoj slici iznošenjem svojih rasističkih i nacionalističkih ispada u javnosti, svakako i sami sportaši ne bi smjeli svojim neznanjem dodatno poticati takvo ponašanje.

Jedan od takvih primjera je bivši hrvatski reprezentativac Josip Šimunić koji je nakon pobjede Hrvatske nad Islandom 2013. godine poticao publiku na skandiranje neprimjerenim pozdravom „Za dom spremni“, jednom dijelu navijača toliko omiljenim ustaškim pozdravom. Neosporna je činjenica da je takav pozdrav „zaražen“ ustaštvom i kao takav potpuno nepotreban u današnjem kontekstu. Zbog tog incidenta FIFA ga je kaznila s deset utakmica zabrane igranja i 30.000 franaka novčane kazne.

6. KONTEKST NAVIJAČKOG PONAŠANJA

Fenomen suvremenog nogometnog navijačkog nasilja u isto vrijeme je jednostavna, ali i iznimno složena pojava za sociološku refleksiju i analizu. Navijačko nasilje često se povezuje s radničkom omladinom koja se nije prilagodila uvjetima suvremenoga društva, tj. nije se dovoljno „civilizirala“, nego je ostala zarobljena u tradicionalno klasno-radničkom društvu i samim time ostala je vjerna starim obrascima ponašanja za koje se nasilničko ponašanje smatralo normalnim.

No teško je povjerovati da postoji samo jedan uzrok nasilnog navijačkog ponašanja, isto kao što je teško povjerovati da je ono kao pojava zagonetno i neprovidno. Daleko je razumnije pretpostaviti da se navijačko nasilje događa u kompleksnoj mreži društvene uvjetovanosti i određenosti Vrcan (2003).

Važno je razlučiti neke od bitnijih faktora koji utječu na navijačko ponašanje poput političkih aktera, specifične društvene pozicije navijača u nekom trenutku ili organiziranog kriminala u sportu. Vrcan napominje kako je od kraja osamdesetih na području bivše Jugoslavije bio značajno prisutan trend politizacije nogometa, a pogotovo nogometnog navijaštva. Neki suvremeniji primjeri, pogotovo talijanskog društveno-političkog konteksta pokazuju da je isprepletenost politike i navijača još uvijek, ne samo prisutan, nego i poprilično raširen trend. Prije svega, zamjetan je prodor političkih tema u navijački diskurs te navijačkih obrazaca ponašanja u političku sferu. Ništa manje problematično nije ni u trenucima društvene i političke krize u kojoj se potiče navijačko ponašanje u svrhu političke mobilizacije nepolitičkim sredstvima. Politizacija nogometa i nogometnog navijaštva dešava se, kako kaže Vrcan (2003) i u programiranoj političkoj instrumentalizaciji nogometa kao primjer politizacije odozgo prema dolje (npr. Croatia-Zagreb) te navijačka instrumentalizacija politike u sklopu opće politizacije sporta, a posebno nogometa, kao primjer politizacije odozdo prema gore (navijačke inicijative za demokratizaciju odlučivanja u sportskim udrugama).

Također je bitno uzeti u obzir da mladi čine većinu populacije navijačkih skupina te da se općenito stanje u društvu puno više reflektira na njih. Nepovoljan društveni položaj velikog dijela mladih, obilježen je izrazitom društvenom inferiornošću i marginalnošću, prije svega sužavanjem mogućnosti ulaska u svijet rada, politike i kulture. Tako Vrcan (2003:176) kaže:

„I još više, procesi destrukcije i restrukturacije doveli su do stvaranja društvene situacije koja je naglo povećala ukupne životne razlike gotovo svih a najviše mladih.“

Bespomoćnost širih slojeva mladih, nedostatak ikakve sigurnosti koji se zatomi samo privremeno u okruženju navijačke skupine pojačava osjećaj pripadnosti. Istovremeno „šikaniranje“ od strane institucija i marginaliziranje od strane širih društvenih slojeva „kumovali“ su još većoj potrebi za agresivnom separacijom od dominantnog društva i vrijednosti.

Treći bitan faktor koji utječe na nasilno navijačko ponašanje vezan je uz organizirani kriminal u sportu. Zlouporebe položaja, korupcija i pranje novaca u sportu vezani su uz sportske skandale koji se javljaju kao posljedica komercijalizacije sporta pripisane mafijaškim interesima u sportu.

Hrvatski nogometni savez je tako na čestom udaru, pogotovo kada je postao sve važniji širem društvu i medijima kao dokaz o kriminalnim aktivnostima visokih dužnosnika i sudačkom organizacijom u nogometnom savezu. Otpor nogometnom savezu, često znači otpor prema Zdravku Mamiću, izvršnom predsjedniku zagrebačkog Dinama i „Šefu“ hrvatskog nogometa Perasović i Mustapić (2013).

Lalić i Biti (2008:249) tvrde:

„S tim u vezi, moguće je uočiti kako u nas još nije došlo do sinergije javne politike, medija i civilnoga društva kojom bi se prepoznavanje problema vezanih za sport nadogradilo učinkovitim aktivnostima suzbijanja tih problema.“

7. ANTIRASISTIČKI POKRETI U NOGOMETU

Kampanje za uklanjanje rasizma, diskriminacije i netolerancije iz nogometa postala su glavni prioriteti za UEFA-u u posljednjih nekoliko godina.

Od 2001. UEFA je stvorila blisko partnerstvo s FARE mrežom koja je posvećena borbi protiv rasizma i ksenofobije u nogometu koristeći se društvenim položajem nogometa kao sporta kako bi prevladala diskriminaciju manjina.

UEFA je dala značajnu financijsku potporu FARE organizaciji. Oba tijela surađivala su u organiziranju događanja, izdavanju publikacija i širenju poruka nulte tolerancije za bilo kakav oblik rasizma i diskriminacije u korist većeg poštovanja različitosti. Svake godine, tri tjedna prije UEFA Lige prvaka i UEFA Europske lige, UEFA naglašava borbu protiv rasizma i diskriminacije na nogometnim stadionima diljem Europe zajedno s najvećom kontinentalnom antirasističkom kampanjom – FARE akcijski tjedni. Događaji koje prate akcijski tjedan odvijaju se u velikom broju zemalja diljem Europe. Oni uključuju radionice, diskusije u sklopu okrugloga stola i malonogometne turnire uključujući obožavatelje, klubove, nacionalne saveze, etničke manjinske skupine i organizacije mladih. Europsko nogometno upravljačko tijelo ima nultu toleranciju prema rasizmu te kažnjava krivce za takvo ponašanje. Predsjednik UEFA-e Michel Platini rekao je: „*UEFA je predana borbi protiv diskriminacije u nogometu i potičemo navijače da nam se pridruže u našim nastojanjima da cijene vrijednosti poput poštivanja igrača, dužnosnika, protivnika i kolega navijača svih nacionalnosti, religijske pozadine, seksualne orijentacije i etničkih porijekla. Više od deset godina radili smo zajedno s FARE mrežom i nastaviti ćemo težiti jedinstvu u nogometu.*”¹⁵

UEFA je napravila kampanju s porukom “Ne rasizmu” čiji je cilj povećati javnu svijest o netoleranciji i diskriminaciji u nogometu, kao i razvoju ideje i strategije kako se boriti

¹⁵Prijevod teksta: UEFA President Michel Platini said: “*UEFA is committed to tackling discrimination in football, and we encourage football fans to join us in our efforts to value respect for players, officials, opponents and fellow supporters of all nationalities, religious backgrounds, sexual orientation and ethnic origins. For over ten years, we have worked alongside the FARE network and will continue to strive towards unity in football.*”(<http://www.uefa.org/social-responsibility/news/newsid=1877138.html#uefa+fare+week>)

protiv njih. Igrači su nosili poruke “No to racism“ i antirasistički natpisi jasno su vidljivi na stadionima. Na početku svake utakmice „Ne rasizmu“ natpisi prikazuju se na terenu.

Slika br. 6: Uefina kampanja “No to racism“

Hrvatski nogometni savez i klubovi priključili su se Uefinoj kampanji i akcijskim tjednima kako bi sudjelovali u prevenciji rasizma i diskriminaciji na stadionima. Prije početka utakmice, kod postavljanja momčadi za rukovanje, na terenu se pročitala prigodna poruka, a potom su igrači i suci na znak sudaca utakmice podigli kartone s porukom „Pokaži rasizmu crveni karton“. Ovim putem jasno su se osudili rasistički incidenti koji se nažalost događaju i samim time pozivaju sve da se distanciraju od takvog načina ponašanja.

7.1. FARE mreža

FARE (*Football Against Racism in Europe - Nogomet protiv rasizma u Europi*) mreža je krovna organizacija koja okuplja sve one koji se zalažu za borbu protiv nejednakosti i diskriminacije u nogometu te se koristi kao sredstvo za socijalno uključivanje. Osnovana je 1999. godine baveći se problemima diljem Europe na lokalnoj i nacionalnoj razini. Danas FARE mreža ima aktivne partnere u više od 40 zemalja s više od 130 članica i djeluje u svim segmentima nogometa, surađujući s navijačima, igračima, organizacijama imigranata i nacionalnih manjina te tijelima vlasti.

Mreža se sastoji od navijačkih skupina, organizacija u području ljudskih prava, amaterskih klubova i *grassroot*¹⁶ skupina i aktivista koji pridonose svojom stručnošću i djeluju u zajedničkom nastojanju da diskriminacija u nogometu postane stvar prošlosti. FARE mreža bori se protiv svih oblika diskriminacije, uključujući rasizam, krajnje desničarski nacionalizam, seksizam, transfobiju, homofobiju i diskriminaciju osoba s invaliditetom. U 2001. godini FARE se udružio s UEFA-om. Deset godina kasnije, UEFA.com razgovara s njihovim izvršnim direktorom Piarom Powarom o napretku koji je postignut. „*Bilo je vrlo produktivno desetljeće za nas*“, rekao je Powar UEFA.com. „*Rad s europskim upravljačkim tijelom konfederacije bio je vrlo, vrlo važan iz dva razloga. Prvo je omogućavanje da se naše poruke šalju učinkovitije, kako bi izašli s njima na ciljani način, i rad s nogometnom obitelji u skladu sa zajedničkom svrhom. S druge strane, ostaje problem rasizma i drugih oblika diskriminacije u igri, tako da, gledajući iz praktične točke gledišta, to je problem koji treba rješavati*“, dodao je Powar. „*Mislim da smo napravili neki dobar napredak u dobivanju neke vrlo snažne poruke vani, kombinirajući ih s pozitivnim rješenjima.*“¹⁷

Godišnji „Football people“ akcijski tjedni ujedinjuju sve u nogometu kako bi zajedno zauzeli jedinstven stav protiv diskriminacije. Tijekom tog razdoblja više od 2.000

¹⁶Grassroot skupine-(organizacija “odozdo”) najniža organizacijska razina, na razini naselja i građana.

¹⁷Prijevod teksta: *"It has been a very productive decade for us,"* Powar told UEFA.com. *"Working with the European governing body, the confederation, has been very, very important for two reasons. One, to allow us to get our message across more efficiently, to get it out in a targeted way, and to work with the football family in a united front. Secondly, because unfortunately there remains a problem of racism and other forms of discrimination in the game, so seeing it from a very practical point of view it's a problem that needs to be addressed,"* Powar added. *"I think we have made some good progress in getting some very strong messages out there, mixing them with positive solutions."*
<http://www.uefa.org/social-responsibility/news/newsid=1693850.html#fares+fight+continues>

aktivnosti odvija se u više od 45 zemalja, što ih ujedno čini najvećom inicijativom protiv diskriminacije u nogometu na svjetskoj razini.

7.2. Zaustavljanje rasizma u klupskom nogometu

U 2003. godini UEFA i FARE zajedno su objavili vodič najbolje prakse za zaustavljanje rasizma u europskom nogometu slijedom prve „Unite Against Racism“ konferencije u nogometnom klubu Chelsea u Londonu. Vodič se bavio problemima s kojima se suočavaju nacionalni savezi i naveo aktivnosti koje su poduzeli ključni akteri europskog nogometa. Vodič je razvijen slijedom druge konferencije „Unite against racism“ u Camp Nou, u Barceloni u veljači 2006. Navedeni praktični savjeti iskušani su i testirani ili su dovoljno praktični sami po sebi da bi se mogli usvojiti i primijeniti u poslovnom okruženju većine klubova.

UEFA je izdala plan od deset točaka za sve profesionalne nogometne klubove:

1. Davanje izjave da rasizam ili bilo koji drugi oblik diskriminacije neće biti toleriran. Navođenje aktivnosti koje će biti poduzete protiv onih koji budu angažirani u rasističkom skandiranju. Izjava treba biti otisnuta u svim programima utakmica i stalno istaknuta i vidljiva oko igrališta.
2. Dati objave putem razglasa u kojima se osuđuje rasističko skandiranje na utakmicama.
3. Postaviti uvjet nositeljima godišnjih ulaznica da ne sudjeluju u rasističkim vrijeđanjima.
4. Poduzimati aktivnosti kojima se sprječava prodaja rasističke literature unutar i izvan stadiona.
5. Poduzeti disciplinske mjere protiv igrača koji su uključeni u rasistička vrijeđanja.
6. Kontaktirati druge klubove kako bi se osiguralo razumijevanje politike kluba prema rasizmu.

7. Ojačati zajedničku strategiju između redara i policije u postupanju s rasističkim vrijeđanjima.
8. Hitno ukloniti sve rasističke grafite oko igrališta.
9. Usvojiti politiku jednakih mogućnosti u vezi zapošljavanja i davanja usluga.
10. Raditi sa svim ostalim skupinama i agencijama, kao što su sindikat igrača, navijačima, školama, dobrovoljnim organizacijama, klubovima mladih, sponzorima, lokalnim vlastima i poduzetnicima te policijom kako bi razvili proaktivne programe i napredovali u stvaranju svijesti o kampanjama za suzbijanje rasističkog vrijeđanja i diskriminacije.

8. ZAKLJUČAK

Nesumnjivo je da su politika i sport u snažnoj vezi. Politika je još od Olimpijskih igara imala veliki utjecaj u sportu i društvu općenito. Olimpijske igre u Berlinu 1936. godine bile su opće poznate po svojim propagandnim svrhama i često nazivane „nacističke Olimpijske igre“. Širenje rasističke ideologije te kršenje ljudskih prava, rezultiralo je isključivanjem romske populacije iz njemačkih sportskih objekata i klubova. Adolf Hitler vjerovao je u koncept arijevske rase, vođen rasističkom ideologijom o superiornosti bijele rase nad drugima. Iako je Njemačka tada bila prva po osvojenim medaljama, drugo su mjesto zauzeli sportaši Sjedinjenih Američkih Država, a Jesse Owens pobio je Hitlerovu ideologiju osvojivši četiri zlatne medalje. Razni pokreti šezdesetih godina u Americi, pod vodstvom Martin Luther Kinga Jr., Malcom X-a i drugih, utjecali su na događanja na Olimpijskim igrama u Meksiku 1968. godine. U to vrijeme događale su se značajne promjene u borbi za ljudska prava vezane uz Afroamerikance. Igre u Meksiku, ostale su zapamćene po jednom od najotvorenijim političkim incidentom, pozdravom „Black Power!“. Osvajači zlatne i brončane medalje u utrci na 200 metara, Tommie Smith i John Carlos šokirali su svijet svojim protestom, izrazivši nezadovoljstvo tadašnjim stanjem u društvu.

Kada govorimo o rasizmu današnjice u nogometu, povezujemo ga sa zlostavljanjem igrača zbog njihove nacionalnosti, vjere ili boji kože. Rasistička vrijeđanja ne samo da se dešavaju od strane navijača koje u nekim slučajevima imaju drugačiju konotaciju, od rasističkih vrijeđanja unutar kluba (treneri, igrači). Bez umanjivanja ovoga problema koji se odnosi na neprimjereno navijačko skandiranje igračima, on se bez daljnjega klasificira pod rasizam i ne opravdava se. No, najčešće se radi o čistim provokacijama navijača i navijačkom primitivizmu u primjerima poput bacanja banana ili kikirikija na nogometni teren. Često “hukanje“ tamnoputim igračima, navijači koriste kako bi izbacili protivnike iz takta i samim time utjecali na njihovu igru. Nogometne utakmice nabijene su emocijama, pogotovo onda kada se igraju utakmice na kojima se želi pobijediti i samim time rezultat su ovakvih neprimjerenih i pogrešnih ponašanja u društvu.

Nasilno ponašanje, neprimjereno znakovlje, diskriminatorni natpisi, riječi i uzvici česta su pojava u društvu, koji tim putem podcjenjuju osobu kojoj su rasistički ispadi upućeni. Takvi navijački skandali koji obilježavaju Hrvatsku u svijetu nogometa, često se događaju

i iz drugih razloga koji sadrže drugačiju pozadinu. Razlog nije samo u neciviliziranome radničkom društvu već u organiziranom kriminalu u sportu. Navijačke skupine organiziraju svoj bunt protiv Hrvatskog nogometnog saveza i tako ga kažnjavaju plaćanjem visokih kazni UEFA-i. Posljednji incident u Hrvatskoj koji se dogodio za vrijeme kvalifikacija za Europsko prvenstvo u Splitu uoči utakmice protiv Italije, iscrtani kukasti križ na Poljudu pravi je primjer revolta prema politici Hrvatskog nogometnog saveza.

Neosporna je činjenica da politika u sportu rezultira stvaranjem problema u društvu. Politička instrumentalizacija nogometa odvija se na prividno društveno prihvatljive načine, kao što je puštanje pjesama Marka Perkovića Thompsona prilikom utakmica nogometne reprezentacije. Nogometna instrumentalizacija politike jednako je tako štetna društvu, jer služi kao osnova za stvaranje korupcije i organiziranog kriminala Lalić (2010).

Takvu vezu potrebno je razdvojiti kako ne bi više dolazilo do navijačkih nereda i samim time stvaranja novih kukastih križeva što je jednako tako nedopustivo.

Represijom na nogometne navijače teško ćemo postići željene rezultate. Hrvatskome nogometu potrebna je promjena kojom bi se iskorijenilo mafiju i kriminalne radnje koje se zbivaju u Hrvatskom nogometnom savezu. Jednako tako potrebna je i edukacija mladih ljudi.

Vjerujem da je edukacija jedino rješenje jer bi osvijestila štetnost rasizma s ciljem zaustavljanja mržnje prema nedužnim ljudima, poticanjem poštivanja i uvažavanja ljudi svih rasa i vjera. U konačnici, sport je bio i uvijek će biti univerzalno sredstvo razumijevanja i suradnje među ljudima, s ciljem unapređenja psihičkog, fizičkog te socijalnog razvoja osobe. U skladu s time trebalo bi težiti da sportska natjecanja budu mjesta tolerancije različitosti i međusobnog uvažavanja, a jedina razlika morao bi biti postignuti rezultat. Mišljenja sam da je suvremeni sport, prije svega nogomet jedan od najučinkovitijih sredstava socijalizacije svih društvenih skupina u smjeru borbe protiv rasizma i diskriminacije.

9. LITERATURA

Bodin, D., Robene, L., Heas, S. (2007). *Sport i nasilje u Europi*. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.

BBC News (2009) *Racist abuse against Balloteli feared at Inter-Juve tie*. S mreže skinuto 19. kolovoza 2015. s adrese: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8396769.stm>

Coakley, J. (2009). *Sports in society: Issues and contraversies*. New York : McGraw – Hill

Direktno (2015) *FARE: Ekstremne nacionalističke slogane skandiralo 500 navijača*. S mreže skinuto 4. kolovoza 2015. s adrese: <http://direktno.hr/en/2014/sport/12412/FARE-Ekstremne-nacionalisti%C4%8Dke-slogane-skandiralo-500-navija%C4%8Da.htm>

EUMC (2002). *Rasizam, nogomet i internet*. S mreže skinuto 25. kolovoza 2015. s adrese: [file:///C:/Users/Svejedno/Downloads/Rasizam_nogomet_i_internet%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Svejedno/Downloads/Rasizam_nogomet_i_internet%20(1).pdf)

Fare network (...) (*Hrvatski*) *O Fare mreži*. S mreže skinuto 15. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.farenet.org/about-fare/croatian/>

Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb : Globus

Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija : Teme i perspektive*. Zagreb : Golden marketing

History News Network (2002) *Adolf Hitler, Jesse Owens and the Myth of 1936*.

S mreže skinuto 21. kolovoza 2015. s adrese: <http://historynewsnetwork.org/article/571>

Hrvatski nogometni savez (2014) *Nogometni teren kao mjesto poštivanja, pokaži crveni karton rasizmu!*. S mreže skinuto 9. kolovoza 2015. s adrese: <http://hns-cff.hr/news/6248/pokazi-crveni-karton-rasizmu/>

Hrvatski nogometni savez(...) *Zaustavljanje rasizma u klupskom nogometu. Vodič za klubove*. S mreže skinuto 16. Kolovoza 2015. s adrese:

<http://hns-cff.hr/files/documents/6869/Zaustavljanje%20rasizma%20u%20klupskom%20nogometu%20-%20Vodic%20za%20klubove.pdf>

Index.hr (2012) *Hajduku zbog rasizma 80 tisućakuna.kazne*. S mreže skinuto 2. kolovoza 2015. s adrese:

<http://www.index.hr/sport/clanak/hajduku-zbog-rasizma-80-tisuca-kuna-kazne/601755.aspx>

Jewish Athletes — Olympic Medalists (...) */on line/*. S mreže skinuto skinuto 20. kolovoza 2015. s adrese:

http://www.usmm.org/exhibition/olympics/?content=jewish_athletes_medals&lang=en

Jewis virtual library(...) *The Nazy Party: The Nazi Olympics/on line/*. S mreže skinuto skinuto 20. kolovoza 2015. s adrese:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/olympics.html>

Jutarnji list (2010) *Kad marširaju komunisti i fašisti*. S mreže skinuto 2. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.jutarnji.hr/gradski-derbi-roma---lazio--kad-marsiraju-komunisti-i-fasisti/724738/>

Jutarnji list (2012) *Zbog rasizma je dvaput kažnjena i hrvatska nogometna reprezentacija*. S mreže skinuto 2. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.jutarnji.hr/zbog-rasizma-se-opetovano-kaznjava-samo-hajduk/1008925/>

Lalić, D., Biti, O. (2008). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva : znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj. *Politička misao, Vol. XLV, (2008.), br. 3-4, str. 247–272*

Lalić, D. (2010). Je li hrvatski nogomet mrtav i može li se oživjeti? *Političke analize, Vol.1 No.4 Prosinac 2010.*

Mail & Guardian (2010) *Racists make life hell for Marc Zoro*. S mreže skinuto 19. kolovoza 2015. s adrese: <http://mg.co.za/article/2005-10-12-racists-make-life-hell-for-marc-zoro>

Nasrin El Gharni (2013). *Uboji snaga tolerancije – priručnik*. Rijeka : Novi List Rijeka

Nacional (2015) *Izbjegli nagore: Hrvatska kažnjena oduzimanjem boda, HNS mora platiti 100 tisuća eura*. S mreže skinuto 5. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.nacional.hr/izbjegli-najgore-hrvatska-kaznjena-oduzimanjem-boda-hns-mora-platiti-100-tisuca-eura/>

Perasović, B. and Mustapić, M.: *Football supporters in the context of Croatian sociology: Research perspectives 20 years*. Kinesiology 45(2013) 2:262-275

SportsKedda (2013) *On Juve Ultras and racism against Balotelli*. S mreže skinuto 19. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.sportskedda.com/football/on-juve-ultras-and-racism-against-balotelli>

Time (2014) *The Black Power Salute That Rocked the 1968 Olympics*. S mreže skinuto 11. kolovoza 2015. s adrese: <http://time.com/3880999/black-power-salute-tommie-smith-and-john-carlos-at-the-1968-olympics/#1>

The Nazi Olympics Berlin 1936- United States Holocaust . S mreže skinuto 20. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005680>

Telegram (2015) *Apsolutna sramota kukasti križ na Poljudu*. S mreže skinuto 4. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.igraliste.hr/kolumne/rasizam-moja-prica-o-90-minuta-srama-u-maksimiru/d456/>

UEFA.org(...) *No to racism*. S mreže skinuto 7. kolovoza 2015. s adrese: <http://www.uefa.org/social-responsibility/respect/no-to-racism/>

Vrcan, S. (2003). *Nogomet – politika – nasilje : Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo

Wikipedia (2013) *Arijska rasa* /on line/. S mreže skinuto 20. kolovoza 2015. s adrese:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Arijska_rasa

Wikipedia (2015) *Helene Mayer* /on line/. S mreže skinuto skinuto 20. kolovoza 2015. s adrese: https://en.wikipedia.org/wiki/Helene_Mayer

Wikipedia (2014) *Jesse Owens*/on line/. S mreže skinuto 21. kolovoza 2015. s adrese:
https://hr.wikipedia.org/wiki/Jesse_Owens

Wikipedia (2015) *1968 Olympics Black Power Salute* /on line/. S mreže skinuto 15. kolovoza 2015. s adrese:
https://en.wikipedia.org/wiki/1968_Olympics_Black_Power_salute

Wikipedia (2015) *Blue-collar worker* /on line/. S mreže skinuto 15. kolovoza 2015. s adrese: https://en.wikipedia.org/wiki/Blue-collar_worker

Wikipedia (2015) *Olympic Project for Human Rights* /on line/. S mreže skinuto 15. kolovoza 2015. s adrese:
https://en.wikipedia.org/wiki/Olympic_Project_for_Human_Rights

Wikipedia (2015) *XIX. Olimpijske igre - Mexico City 1968.* /on line/. S mreže skinuto 11. kolovoza 2015. s adrese:
https://hr.wikipedia.org/wiki/XIX._Olimpijske_igre_-_Ciudad_de_M%C3%A9xico_1968.

Wikipedia (2015) *Peter Norman* /on line/. S mreže skinuto 11. kolovoza 2015. s adrese:
https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Norman

Wikipedia (2015) *Royal Spanish Football Federation* /on line/. S mreže skinuto 19. kolovoza 2015. s adrese:
https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Spanish_Football_Federation

S mreže skinuto 19. kolovoza 2015. s adrese: <https://www.youtube.com/watch?v=W-iRLmaZf4A>

POPIS SLIKA

Slika 1. s mreže skinuto 21. kolovoza 2015. s adrese:

<https://lochgarry.wordpress.com/2012/07/23/1936-berlin-olympics-jesse-owens-adolf-hitler-and-fdr/>

Slika 2. s mreže skinuto 15. kolovoza 2015. s adrese:

https://en.wikipedia.org/wiki/1968_Olympics_Black_Power_salute

Slika 3. s mreže skinuto 4. kolovoza 2015. s adrese:

<http://img507.imageshack.us/img507/8302/rasizampoljudv.jpg>

Slika 4. s mreže skinuto 4. kolovoza 2015. s adrese:

<http://www.index.hr/vijesti/clanak/nevidjena-hrvatska-sramota-kukasti-kriz-nacrtan-na-travi-poljuda-/825236.aspx>

Slika 5. s mreže skinuto 4. kolovoza 2015. s adrese:

<http://bljesak.info/rubrika/sport/clanak/snimljeni-crtaci-svastike-na-poljudu/126203>

Slika 6. s mreže skinuto 9. kolovoza 2015. s adrese:

<http://i3.manchestereveningnews.co.uk/incoming/article7974521.ece/ALTERNATES/s1227b/JS49119410.png>